

“DÜNYANIN ARZULADIĞI ŞEHİR”DEN DÜNYAYI ARZULAYAN ŞEHRE İSTANBUL VE DİPLOMASİ

(1923-2013)

BESTAMI S. BİLGİÇ*

Giriş

İstanbul, iki imparatorluğa başkentlik yapmış bir şehirdir. Bunlardan birisi daha çok Bizans olarak bilinen Doğu Roma İmparatorluğu (285-1453), diğeri ise Osmanlı İmparatorluğu'dur (1299-1922). 1453 yılına kadar Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul, bu tarihten itibaren şehri fetheden Osmanlılara payitahtlık yapmıştır. Yani, İngiliz yazar Philip Mansel'in "dünyanın arzuladığı şehir" diye nitelendirdiği İstanbul, kesintisiz bir şekilde yaklaşık 1.600 yıl ona hâkim olan devletlerin merkezi olmuştur. Dünya tarihinde bu özelliğiyle İstanbul ile yarışacak başka bir şehrin var olduğunu ileri sürmek herhâlde zordur. Bu süre zarfında İstanbul, özel olarak Yakın Doğu diplomasisinde ve genel olarak dünya siyasetinde en önemli şehirlerden bir tanesi hâline gelmiştir. Başkent olma özelliğini 1923 yılının 13 Ekim günü Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'yı seçmesi ile yitiren şehir, aynı yıl ilan edilen Cumhuriyet rejiminin diplomasisinde merkezî bir rol oynamayı sürdürmüştür.

1923 yılında Türkiye'de başkent değişikliği yaşanmasına rağmen, İstanbul Batı hafızasında uzun bir müddet Türkiye'nin merkezi olarak düşünölmeye devam etmiştir. Öyle ki, ünlü İngiliz tarihçi Richard Crampton, Doğu Avrupa tarihi üzerine yazdığı ve artık referans hâline gelmiş olan *Eastern Europe in the Twentieth Century* isimli kitabında 1940'lı yıllarda Avrupa'daki tarafsız ülke merkezlerini sayarken Lizbon ve Stockholm'ün yanına İstanbul'u da eklemiştir.

İstanbul'un 1923 sonrası Türk diplomasisinde önemini muhafaza edebilmesinin bazı nedenleri

vardır. Birincisi; İstanbul'daki yabancı diplomatik temsilcilikler Ankara'ya uzun sayılabilecek bir süre taşınmamışlardı. Mesela; 1923 yılının Temmuz ayındaki Lozan Antlaşması'ndan sonra Türkiye ile diplomatik ilişki tesis eden ülkelerden Japonya, 1924 yılında büyükelçiliğini Ankara'da değil İstanbul'da açmıştı. Yine, 1927 yılının Ağustos ayında Türkiye'ye atanan Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi Joseph Grew, uzun süre İstanbul'da kalmıştı. Gerektiği zamanlarda gece trenine binip Ankara'ya gidiyor, görüşmelerini yapıp hemen İstanbul'a geri dönüyordu. İngilizler de aynı şekilde ilk başlarda Ankara'ya taşınmayı reddetmişlerdi. Zira İstanbul'da alışık oldukları bir düzen vardı. Ayrıca, dış dünya ile iletişim Ankara'ya göre İstanbul'dan daha kolay gerçekleşiyordu. İkincisi; henüz büyükçe bir taşra kasabası havasındaki Ankara'da toplum hayatı bağlamında da yapacak pek fazla bir şey yoktu. Nitekim ünlü şair Yahya Kemal'in "Ankara'nın nesi güzel?" sorusuna, "İstanbul'a dönüşü." cevabını verdiği söylenir. Hatta Mustafa Kemal Atatürk'e en yakın bazı isimlerin bile ilk fırsatta trenle İstanbul'a gittikleri bilinmektedir. Daha sonra zaten Atatürk'ün kendisi de İstanbul'da uzun süreler kalacak ve Dolmabahçe Sarayı'nı daha sık kullanmaya başlayacaktı. Yeni Türkiye'nin ilk cumhurbaşkanı, bazı yabancı misafirlerini İstanbul'da ağırlayacaktı. Üçüncü bir sebep ise Ankara'daki hükümetin uluslararası alanda tanınmasını sağlayan *Lozan Antlaşması*, İstanbul'daki gayrimüslimler hakkında özel maddeler barındırdığı için Rumlar, Ermeniler ve Musevîler bir süre daha Yakın Doğu diplomasisinin gündeminde kalmaya devam ettiler. Özellikle Rumlar ve Fener'deki Rum Ortodoks Patrikhanesi, 1923 sonrası dönemde Türkiye'nin sadece Yunanistan ile ilişkilerinde değil üçüncü ülkelerle olan

* İpek Üniversitesi

münasebetlerinde de gündeme gelmişlerdir. Ermeniler ise Batılı devletlerin kendilerini yeni Türkiye'nin iç işlerinin bir unsuru olarak görmelerinden dolayı diplomatik platformlarda pek gündeme gelmediler. İstanbul'daki Museviler de aynı şekilde çok taraflı diplomaside öne çıkmadılar. 1934 yılındaki Çanakkale ve Edirne olayları yüzünden Türkiye'deki Museviler yabancı basına konu olmuşlardı. Ancak yine de İstanbul Musevileri diplomatik platformlarda gündeme gelmediler. Sadece 1948 yılında İsrail'in kurulması sürecinde bazı İstanbul Musevileri Filistin'e kaçak yollarla göç etmeye çalışmışlardı. Türk Hükûmeti çoğunlukla bunlara izin vermemişti. Daha sonra İsrail'in bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmasından sonra Ankara, İstanbul Musevilerinin bu ülkeye göç etmelerine izin verdi. İstanbul'un yeni Türkiye'nin diplomasisinde görünür olmaya devam etmesinin son sebebi ise Karadeniz ile Akdeniz'i bağlayan suyollarından bir tanesinin bu şehrin ortasından geçmesiydi. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Yakın Doğu siyasetinin başlıca çatışma unsurlarından olan İstanbul Boğazı yeni Türkiye Devleti'nin dış politikasını da meşgul etmeye devam etti. 1936 yılında *Montrö Boğazlar Sözleşmesi* ile Türkiye, İstanbul ve Çanakkale boğazları üzerinde büyük oranda egemenliğini dünyaya kabul ettirmişti. II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra ise Sovyet Rusya'nın Boğazların idaresinde söz sahibi olmak istemesi yüzünden küçük ölçekli bir kriz çıktı. Ancak Türkiye'nin batı savunma bloğunda yer almasından sonra bu sorun dondurulmuş oldu.

Genel olarak Soğuk Savaş Dönemi'nde İstanbul, diplomatik gündemden uzak kaldı. Bununla birlikte Soğuk Savaş sırasında dünyadaki en kalabalık casus nüfusunu barındıran şehirlerden biri olarak anılır. Hatta *James Bond* serisinin 1963 yılında gösterime giren *From Russia With Love* isimli filminin bir bölümü İstanbul'da geçmektedir. Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra İstanbul tekrar Türk ve dünya diplomasisine farklı konularda ev sahipliği yapmaya başladı. Bu süreç günümüze kadar sürmüştür.

İstanbul, Türkiye-Yunanistan İlişkilerinin Merkezinde

Yeni Türkiye'nin dış politikasında en çok münasebette bulunduğu ülkelerden biri Yunanistan'dır. Büyük oranda bu ülke ile yapılan 1919-1922 yılları arasındaki uzun savaştan sonra *Lozan Antlaşması* imzalanmıştı. Türkiye ve Yunanistan, birtakım protokollere imza koymuş olmalarına rağmen aralarındaki ilişki hemen normalleşmemişti. Özellikle nihai *Lozan Antlaşması*'na dâhil edilen 30 Ocak 1923 tarihli nüfus mübadelesi

protokolünün uygulanmasından kaynaklanan sorunlar 1930 yılına kadar halledilemediği için iki ülke zaman zaman yeni bir savaşın eşiğine gelmişlerdi. 1930'da iki ülke, aralarındaki bütün sorunları çözmüşler ve tarihi Türk-Yunan yakınlaşmasını başlatmışlardı.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki iyi komşuluk ilişkileri, 1954 yılında Kıbrıs sorununun Yunanistan'ın konuyu Birleşmiş Milletler'e götürmesi sonucu uluslararası bir niteliğe kavuşmasıyla son bulmuştu. Yunanistan, adanın kaderinin belirlenmesi adına self-determinasyon prensibinin işletilmesini istemişti. Self-determinasyon prensibinin işletilmesi adanın Yunanistan'a ilhakı anlamına geleceği için Türkiye bu teklife şiddetle karşı çıkmıştı. Türkiye adadaki mevcut hâlin devamından yanaydı. Eğer adanın statüsünde bir değişiklik olacaksa adanın daha önceki sahibine, yani kendisine bırakılması gerektiği tezini savunmuştu. Dolayısıyla, 1954 yılında Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkiler gerginleşmiş ve bu gerginlik günümüze kadar devam etmiştir. Bu tansiyondan İstanbul da payını almıştır. Çünkü İstanbul'da Türk-Yunan ilişkilerinin seyrinden doğrudan etkilenen bir Rum azınlık ve Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi bulunmaktadır.

İstanbul'daki Rum azınlığın Türk-Yunan ilişkilerinin gündemine girmesi, daha nüfus mübadelesi protokolü yürürlüğe girer girmez hangi Rumların mübadeleden hariç tutulacağına bir türlü belirlenememesi sonucu gerçekleşmiştir. Bu mesele, siyasi tarih literatüründe yerleşik (etabli) sorunu olarak bilinmektedir. Ankara'daki hükûmet, olabildiğince fazla sayıda İstanbul Rum'unu mübadeleye dâhil etmek istemişti. Bunun birkaç sebebi vardır. Birincisi; XIX. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan gayrimüslimler, büyük devletlerin, Devlet-i Aliyye'den birtakım siyasi ve ekonomik tavizler koparabilmek için kullandıkları bir bahane hâline gelmişlerdi. İkinci bir sebep ise Türk tarihçiliğinde "Millî Mücadele" olarak adlandırılan 1919-1922 yılları arasındaki dönemde İstanbul'daki bir kısım Rumlar, Ankara Hükûmeti aleyhinde yoğun faaliyetlerde bulunmuşlardı. Bu yüzden Ankara, ülkedeki Rum sayısını olabildiğince alt düzeyde tutmaya çalışmıştı. Yunanistan ise önemli bir nüfusun ülkeye gelmesi sonucu karşılaştığı sosyal, ekonomik ve siyasi problemlerden dolayı ve muhtemelen gelecekte İstanbul Rumlarını Türkiye'ye karşı dış politikasında bir unsur olarak kullanabilmeyi hesap ettiği için mümkün merteye çok sayıda Rum'un İstanbul'da kalmasına çabalıyordu. Bu bağlamda; nüfus mübadelesinin uygulanmasına nezaret eden Muhtelit Mübadele Komisyonu'ndaki Türk temsilciler Mondros

1- Fener Rum Patrikhanesi'nin girişi

Mütarekesi'nden sonra İstanbul'a gelen ve Osmanlı makamlarına kendilerini kayıt ettirmeyen Rumların yerleşik (*etabli*) sayılmayacaklarını iddia etmişlerdi. Yunan temsilciler ise Lozan'da imzalanan mübadele protokolünde Osmanlı makamları tarafından kayıt yapılmış olmasına dair herhangi bir atıf bulunmadığını belirtmişlerdi. Yunanlara göre, yerleşme amacıyla İstanbul'a gelmiş olan tüm Rumlar yerleşik (*etabli*) sayılmalıydılar. Neticede taraflar anlaşamadılar ve bu konu ancak 1930 yılında bir çözüme kavuşturuldu.

1930-1954 yılları arasında sonra aşağıda değinilecek olan Patrikhane meselesi dışında İstanbul'daki Rumlar Türk-Yunan diplomasisinde pek fazla gündeme gelmediler. Ancak 1954'ten sonra Kıbrıs'taki olaylara paralel olarak İstanbul Rumları tekrar Türk-Yunan ilişkilerinde bir unsur hâline gelmişlerdir. 1955 yılındaki 6-7 Eylül olayları ve 1964 yılında Rumların kitleler hâlinde Yunanistan'a göç etmeleri ise sadece Türk-Yunan ilişkilerini değil Türkiye'nin üçüncü ülkelerle olan ilişkilerini de etkilemişti.

İstanbul'un Türk-Yunan ilişkilerinde gündemde kalmasının bir diğer nedeni de Ankara Hükûmeti temsilcilerinin Lozan'daki bütün uğraşlarına rağmen

Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin İstanbul'da kalmaya devam etmesidir. Ankara mütemadiyen Rum Ortodoks Patrikhanesi ile ilgili bütün meselelerin Türkiye'nin iç işlerinin bir parçası olduğunu iddia etmişse de Patrikhane, 1923 yılından beri Türk dış politikasını zaman zaman meşgul etmektedir. Zira Patrikhane'nin yeni Türkiye'deki statüsüne bile bir uluslararası antlaşma ile karar verilmişti.

Ankara'nın Patrikhane meselesinde hassas olmasının birtakım somut gerekçeleri vardı. Millî Mücadele Dönemi'nde IV. Meletios'un liderliğinde Patrikhane, Ankara Hükûmeti'ne karşı siyasi kışkırtma ve aleyhtarlığın merkezlerinden biri idi. Bu yüzden Lozan'da Patrikhane meselesi görüşülürken Ankara Hükûmeti bu kurumun Türkiye sınırları dışına çıkarılması için ısrarcı olmuştur. Ancak Lozan'daki görüşmelerde Patrikhane'nin sadece dinî işlerle uğraşacağı vaadi verildiği için Türkiye'de kalmasına razı olmuştu. Bu ara formülün önemli sayılabilecek bir unsuru da Meletios'un patrik olarak İstanbul'da kalmaması idi. Sonuçta, Ankara Hükûmeti'nin istediği olmuş ve Lozan Antlaşması imza edilmeden Meletios, Yunanistan adına Lozan'da müzakereleri yürüten eski Başbakan Eleftherios Venizelos'un da araya girmesiyle Temmuz ayının başlarında Yunanistan'a gitmişti. Meletios ayrıldıktan bir gün sonra Patrikhane bir bildiri yayınlayarak her türlü siyasi faaliyetten uzak duracağını taahhüt etmişti.

İstanbul'daki Patrikhane 1930 yılındaki Türkiye-Yunanistan yakınlaşmasının meydana getirdiği atmosferden müspet bir şekilde etkilendi. Bu yakınlaşmanın mimarlarından ve bir zamanlar *Megali Idea*'nın en ateşli savunucularından Eleftherios Venizelos, Türkiye ile siyasi ve ekonomik işbirliği protokollerini imzalamak için Ekim ayında Türkiye'ye bir ziyarette bulundu. Venizelos, Ankara'ya gidecekti. Ancak İstanbul'daki Patrikhane'ye uğramadan gitmek istemiyordu. Patrikhane'yi bir Yunan devlet adamının ziyaret etmesinin de nazik bir durum olduğunun farkındaydı. Ancak Türk Hükûmeti Venizelos'a bir mesaj göndererek Patrikhane'yi ziyaret etmesinin sorun olmadığını ifade etti. Böylece Venizelos Ankara dönüşü Patrikhane'ye uğrama kararı aldı.

Venizelos, 1930 yılının Ekim ayında Ankara'ya vardı. 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına katıldı. Ankara'da, Türk ve Yunan devlet adamları tarihi Türk-Yunan yakınlaşmasını başlatacak olan önemli protokoller imzaladılar. Bu ziyaret sırasında liderler Patrikhane meselesini de görüşme fırsatı buldular.

Türk-Yunan yakınlaşması hakkında Yunanistan'daki en ciddi çalışmalardan birini yazmış olan Ifigenia Anastasiadou, Venizelos'un Patrikhane'nin Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlardan sadece bir tanesi olduğunu ve diğer temel meseleler halledildikten sonra artık bu konunun ilişkilerde herhangi bir probleme yol açmayacağını düşündüğünü yazmaktadır. Nitekim o dönemde patriklik makamında oturan Fotios, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e bir Cumhuriyet Bayramı tebriği göndermiş ve Gazi Mustafa Kemal bu tebriğe verdiği cevapta Fotios'a "Başpapas" olarak değil de "Fener Ortodoks Patriği" diye hitap etmiştir. Dolayısıyla, Türkiye ile Yunanistan arasındaki temel siyasi meselelerin gidişatı Patrikhane'nin durumunu doğrudan etkilemekteydi. Patrikhane meselesi tek başına Türk-Yunan ilişkilerinin seyrine tesir etmiyordu. Daha sonra Venizelos, Ankara'yı ziyareti dönüşünde Patrikhane'de Fotios'u ziyaret etti.

1954-1955 yılları Türk-Yunan ilişkileri açısından gayet sorunlu geçti. 1955 yılının sonlarına doğru ortam iyice gerginleşti. 6 Eylül'de bir İstanbul gazetesi Selanik'te Atatürk'ün evine bomba atıldığına dair bir haber yaptı. Bunun üzerine Kıbrıslı Türklerin kurduğu bir dernek İstanbul'da protesto mitingi düzenledi. Bu miting kısa süre içerisinde İstanbul'daki gayrimüslim azınlıklara, özellikle de Rumlara karşı bir saldırıya dönüştü. Mitinge katılanlar Rumlara ait ev, dükkân, kilise ve okullara saldırdılar. Saldırıları 7 Eylül'e kadar sürdü. İstanbul'un merkezi kısa sürede yakılıp yıkıldı. Dünyanın gözü yeniden İstanbul'a çevrildi. Dış basında Türkiye'nin itibarını zedeleyen haberler yapıldı.

Türkiye'nin yurt dışındaki imajı bugün hâlâ 6-7 Eylül olaylarından dolayı zarar görmektedir. Bu olayı tertip edenlerin kim oldukları hâlâ tam olarak belli değildir. 1960 yılındaki askerî darbeden sonra yapılan Yassıada mahkemelerinde suç o zamanki Demokrat Parti Hükümeti'nin sorumluluğunda kalmıştır.

1960'lardaki göç yüzünden İstanbul'daki Rum sayısı önemli miktarda azaldı. Bundan sonra Türk-Yunan ilişkilerinde İstanbullu Rumlar pek konu edilmedi. Patrikhane de 1965-1990 yılları arasında daha az gündeme geldi. Patrikhane ile ilgili son dönemdeki en önemli gelişmelerden bir tanesi 1971 yılında Heybeliada Ruhban Okulu'nun kapatılmasıdır. Patrikhane, ruhban okulunun kapanmasından dolayı ihtiyacı olan din adamını yetiştirmekte zorlanmaktadır. Bununla birlikte 1987'de Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu'na tam üyelik başvurusunda bulunmasından sonra

Patrikhane kendisiyle ilgili sorunların Türkiye'nin üyelik müzakereleri sırasında önüne konması için yoğun bir faaliyet başlatmıştır. Patrikhane'nin bu türlü girişimleri ve kamuoyu oluşturma çabaları sonucu İstanbul daha uzunca bir süre hem Türk-Yunan ilişkilerinin hem de Türkiye'nin Batı ile münasebetlerinin gündem maddelerinden bir tanesi olmaya devam edecek gibi görünmektedir.

İstanbul, Yabancı Misafirleri Ağırıyor

Ankara başkent olduktan sonra doğal olarak Türkiye'yi ziyaret eden yabancı devlet adamları çoğunlukla bu şehre gitmişlerdir. Ancak yine de İstanbul daha az oranda olmak üzere yabancı misafirleri ağırlamaya devam etmiştir.

1933 yılında Türkiye ile Yunanistan sınırlarını ortak bir şekilde koruyacaklarına dair bir misak imza ettiler. Bu misak daha sonra aşağıda da belirtileceği üzere Balkan Paktı'na giden süreçte en önemli yol taşlarından biri olacaktı. Misakın imzalanmasından sonra o dönemde Yunanistan'da ana muhalefet lideri durumunda olan Eleftherios Venizelos, Türkiye'ye gayriresmî bir ziyarette bulundu. Gazi Mustafa Kemal, Yunan devlet adamını İstanbul'da ağırladı. İstanbul'daki bu görüşmede Gazi Mustafa Kemal, Venizelos'a Balkanlar'da kalıcı barışın tesis edilebilmesi, istikrarın muhafazası ve Avrupalı devletlerin bölge dışında tutulabilmesi için siyasi ya da askerî bir ittifak kurulmasına dair planlarını anlattı. Venizelos, Türk devlet adamının Balkanlar'daki barış ve istikrara katkı adına attığı adımlardan dolayı 1934 yılının ocak ayında onu Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterdi.

1936 yılında İngiliz Kralı VIII. Edward, Türkiye'yi ziyaret etti. Bu ziyaret sırasında Türk devlet adamları İngiliz kralını İstanbul'da ağırladılar. Almanya ve İtalya'nın Avrupa'da ortamı gerdiği bir zamanda gerçekleşen bu ziyareti Türk basını Türk-İngiliz dostluğunun bir nişanesi olarak değerlendirdi.

İstanbul, 1952 yılında Yunanistan'dan iki önemli misafiri ağırladı. Bunlardan birincisi ocak sonu şubat başı Türkiye'yi ziyarete gelen Başbakan Sofokles Venizelos'tu. İkincisi ise Kral Paul idi. Kral Paul ve Kraliçe Frederika 8 Haziran 1952'de İstanbul'u ziyaret ettiler. Bu seyahat sırasında kral, Patrikhane'yi de ziyaret etti. Bu ziyaretler Türk-Yunan dostluğunun zirveye ulaştığı bir döneme denk gelmişlerdi.

İstanbul'un önemli konuklarından bir tanesi de Amerikan savaş gemisi *USS Missouri* idi. 1946 yılının Nisan ayında *USS Missouri*, yaklaşık on altı ay kadar önce vefat etmiş olan Türkiye'nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün'ün naaşını İstanbul'a getirdi. *USS Missouri* sadece müteveffa büyükelçinin naaşını getirerek

2- Cumhuriyet devrinde de Türk diplomasisinin önemli merkezlerinden ve yabancı misafirlerin ağırlandığı Dolmabahçe Sarayı'nın 1950'lerdeki hâli (İBB, Kültür A.Ş.)

Türkiye'ye karşı bir jest yapmamıştı. Bu ziyareti Amerikan Donanma Bakanı James Forrestal bir güç gösterisi olması amacıyla planlamıştı. Amerika Birleşik Devletleri, Kars ve Ardahan ile Boğazların statüsünün yeniden değerlendirilmesi gerektiğini söyleyen Sovyet Rusya'ya Türkiye'yi desteklediği mesajını vermek istemişti.

İstanbul, İkili ve Çok Tarafli Diplomasiye Ev Sahipliği Yapıyor

Ankara'nın başkent ilan edilmesinden sonra bile İstanbul uluslararası toplantılara ev sahipliği yapmaya devam etmiştir. 1930'lardan itibaren bu konuda Ankara daha merkezî bir rol oynamış olmasına rağmen hem Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde hem de Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra İstanbul tekrar çok tarafli diplomasinin içinde yer almıştır. Dolayısıyla yabancı misafirleri ağırlamaya da devam etmiştir.

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türk dış politikasını en çok meşgul eden konuların başında Musul sorunu yer alıyordu. Musul, 30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaş'ından çekildiğini ilan eden

Mondros Mütarekesi'nden sonra İngilizler tarafından işgal edilmişti. İngilizler, mütarekeden haberlerinin olmadığı gibi pek de inandırıcı olmayan bir gerekçe sunarak işgallerini meşrulaştırmaya çalışmışlardı. Millî Mücadele boyunca da İngilizler Musul'dan çıkmadılar. Buna rağmen Ankara Hükûmeti Musul'u Misak-ı Millî sınırları içerisinde kabul etmeye devam etti. Millî Mücadele'den sonra toplanan Lozan Konferansı'nda Musul ile ilgili herhangi bir ilerleme kaydedilemedi. Lozan Antlaşması imza edildikten sonra İngiltere 1923 yılının Ekim ayında Ankara'dan Musul hakkında ikili görüşmelere başlanmasını talep etti. Ankara bu talebi kabul etti ve 19 Mayıs 1924'te İstanbul'da bir konferans toplandı. Bu konferans Haliç'te toplandığı için siyasi tarih literatüründe Haliç Konferansı olarak da bilinir. Ancak bu konferanstan somut bir netice çıkmadığı için İngilizlerin talebiyle Musul meselesi İngiltere'nin üye olduğu ve Türkiye'nin üye olmadığı Milletler Cemiyeti'ne havale edildi.

İstanbul'un ev sahipliği yaptığı bir başka uluslararası toplantı ise 1934 yılında Balkan Paketi'nin imzalanmasına giden süreçte 1931 yılındaki Balkan

3- Musul sorununu görüşmek üzere Türkiye ile İngiltere arasında 19 Mayıs 1924'te toplanan Haliç Konferansı ile ilgili gazete haberi (Cumhuriyet, 20 Mayıs 1924)

Konferansı'dır. 1930 yılında Yunanistan, Yugoslavya, Romanya ve Türkiye Yakın Doğu'da İtalyan yayılcılığına karşı bir kısım tedbirleri görüşmek üzere toplandılar. Bu ülkeler aralarına Bulgaristan'ı da almak istediler. Ancak Bulgaristan revizyonist bir politika izliyordu ve Balkanlar'da sınırların muhafazasından ziyade değişmesinden yanaydı. Bu yüzden görüşmelere katılmadı. Balkanlar'da siyasi iş birliğine yönelik ilk konferans 1930 yılında toplandı. 1931 yılının 20-26 Ekim tarihleri arasındaki Balkan Konferansı ise İstanbul'da toplandı. Bu konferans sırasında bir yıl önce aralarındaki tüm politik sorunları çözmüş olan Türkiye ve Yunanistan görüşmelerin bir pakt ile sonuçlanması için büyük çaba gösterdiler. Hatta bu ikili 1933 yılında bir ortak savunma protokolü imzalayarak özellikle de Bulgaristan'a Türkiye ile Yunanistan'ın sınırlarının ortak olduğu ve Bulgaristan'ın bu iki ülkeden birine saldırması durumunda ikisine saldırmış gibi bir durum ile karşılaşacağı mesajı verdi. Türkiye ile Yunanistan'ın verdikleri bu güçlü mesaj sonunda 1934 yılında Romanya ve Yugoslavya bu ikiliye katıldılar ve Balkan Pakti imzalanmış oldu.

İstanbul, 1955 yılında kurulan Bağdat Pakti'nin 1958 yılındaki toplantısına ev sahipliği yapmıştır. Rutin geçmesi beklenebilecek bu toplantı 14 Temmuz 1958 günü, yani toplantının yapılacağı gün, Irak'ta General Kasım liderliğindeki darbe yüzünden ilginç bir hâl aldı. Zira toplantı için İstanbul'a gelmesi beklenen Irak Kralı Faysal ve Başbakan Nuri Said darbe sırasında öldürülmüşlerdi.

4-Endonezya Devlet Başkanı Sukarno 1959'da İstanbul ziyaretinde Dolmabahçe Sarayı'nın girişinde T. C. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile tören kıtasını selamlarken

Bu yüzden Irak darbesine rağmen 14-17 Temmuz tarihleri arasında gerçekleştirilen toplantıda Irak olayları masaya yatırıldı. Bağdat Pakti'nin diğer üyeleri, Türkiye, İngiltere, İran ve Pakistan darbeyi kınadılar. Ayrıca Sovyetler Birliği'ni ima ederek bu darbenin dışarıdan desteklendiğini belirttiler.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle İstanbul eskiye nazaran daha fazla uluslararası toplantıya ev sahipliği yapmaya başladı. 1990'ların başında Cumhurbaşkanı Turgut Özal eski Doğu Bloku üyeleriyle ekonomik ve siyasi işbirliği fırsatlarını değerlendirebilme adına bir kısım girişimlerde bulundu. Bu girişimlerin meyvesi 1992 Haziran'ında İstanbul'da yapılan bir toplantı sonrasında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı hâlinde ortaya çıktı. Bu toplantıya Türkiye, Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Moldova, Ukrayna, Rusya, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'dan devlet ya da hükümet başkanlığı seviyesinde katılım oldu. İstanbul'daki toplantıda katılımcılar ülkeler arasındaki ticaretin önündeki tüm engellerin kaldırılması yönünde işbirliği yapacakları taahhüdünde bulundular. Teşkilatın daimi sekreterliğinin İstanbul'da kurulmasına karar verdiler.

Türkiye'nin Karadeniz ile ilgili girişimleri ve İstanbul'un burada rol alması KEİ ile sınırlı kalmadı. Türkiye, Karadeniz'e kıyası olan ülkelerin donanmalarının katılımı ile ve bunlar arasında işbirliğini geliştirmek için oluşturulan BLACKSEAFOR'un (Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu) kurulmasında da öncü bir rol oynadı.

5- 2004'te İstanbul'da toplanan NATO Zirvesi

Bu tür bir yapının kurulması fikri ilk olarak Türkiye tarafından Bulgaristan'daki Karadeniz'e kıyısı ülkelerin Deniz Kuvvetleri komutanlarının toplantısında ortaya atılmıştı. İki yıl süresince bir Türk amiralin nezaretinde kuruluş çalışmaları yürütüldü. 2001 yılının Nisan ayında ise Türkiye, Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya ve Ukrayna'nın dışişleri bakanları İstanbul'da toplandılar ve kuruluş protokolünü imzaladılar.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle Türkiye sadece Karadeniz'e kıyısı olan devletlerle değil Orta Asya'daki Türkî Cumhuriyetlerle de iş birliği içerisine girmeye çalıştı. 1992 yılının Ekim ayında Türkî Cumhuriyetlerin devlet başkanları İstanbul'da bir zirve toplantısına katıldılar. Bu zirve sonrasında Türkiye'den Orta Asya'daki cumhuriyetlere doğrudan uçak seferlerine başlanması kararı alındı. Ayrıca uydu üzerinden Türkiye'den Orta

Asya'ya televizyon yayını yapılabilecekti. Türk dünyası içindeki etkinlikleri ve Türkiye'nin Orta Asya'daki yardım faaliyetlerini koordine etmek üzere 1992 yılının Ocak ayında Türk Dünyası İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) kuruldu. 1993 yılında Antalya'da Türkî Cumhuriyetlerin genel meclisi toplandı. Bu toplantıda Türk birliği vurgusu yapıldı ve "Dilde, fikirde, işte birlik" sloganı öne çıktı. Türkiye'de bu dönemde Türkçü akımlar güç kazanmıştı. Doğal olarak Rusya, Türkiye'deki bu gelişmelerden rahatsızdı. Bu yüzden Antalya'daki toplantıya Rusya'dan ağır eleştiriler geldi. Türkî Cumhuriyetlerin temsilcileri bir yıl sonra İstanbul'da toplandılar. Bu sefer Rusya'nın tepkisini çekmemek için toplantıya katılan bütün taraflar dikkatle seçilmiş ifadeler kullandılar. Buna rağmen Rusya yine bu toplantıya ağır eleştiriler yöneltti. Toplantı sonunda yapılan açıklamada

petrol ve doğal gaz boru hatlarının inşa edilmesinin tarafların çıkarlarına olduğu vurgusu yapıldı. Bunun yanında kültür ve eğitim alanında işbirliğinin devam ettirilmesinin gereği ifade edildi. 2001 yılında İstanbul'da bir zirve daha yapıldı. Bu zirvede de Türkî Cumhuriyetler arasındaki ikili ve çok taraflı ilişkilerin önemine vurgu yapıldı. Ayrıca devlet başkanları terörizm ve uyuşturucu ticareti ile mücadele gibi konularda birlikte hareket etme kararı aldılar.

Türkiye 1990'ların sonlarına doğru, Hazar petrolünün Türkiye üzerinden sevk edilmesi için de aktif bir politika takip etti. Bu politikalar Kafkasya bölgesinde aktif lobicilik yapılmasını da gerektiriyordu. Türkiye, bu lobi faaliyetleri için merkez olarak yine İstanbul'u seçti. 1998 yılının mart ayında Türkiye'nin davetiyle Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan ve Gürcistan'ın

dışişleri bakanları İstanbul'da toplandılar. Ancak, burada Bakü-Ceyhan boru hattı için Türkiye gerekli olan desteği elde edemedi. Bu toplantıdan yaklaşık bir yıl sonra İstanbul bu sefer Amerikalılar ve Türklerin Bakü-Ceyhan boru hattı hakkındaki görüşmelerine sahne oldu. Bu görüşmelerden yaklaşık yedi ay sonra İstanbul'da AGİT zirvesi yapıldı. Bu zirvede boru hattı görüşmeleri devam etti ve boru hattının inşası hakkında ABD Başkanı Bill Clinton'un nezaretiyle bir çerçeve anlaşması imzalandı ve boru hattı Bakü-Tiflis-Ceyhan ismini aldı.

Türkiye'nin, Soğuk Savaş sonrasında aktif dış politika takip ettiği platformlardan bir tanesi de İslam Konferansı Örgütü idi. Türkiye, İslam Konferansı Örgütü'nü özellikle Bosna'daki savaşa bir son verilmesi adına harekete geçirmeye çalıştı. Türkiye'nin talebiyle 1992 yılının haziran ayında İslam Konferansı Örgütü'ne

6- 2004'te İstanbul'da toplanan NATO Zirvesi ve toplantıda Türkiye'yi temsil eden Başbakan R. Tayyip Erdoğan

üye ülkelerin dışişleri bakanları İstanbul'da toplandılar. Bu toplantıdan sonra yapılan ortak açıklamada Bosna'daki çatışmalardan Sırp'ların sorumlu olduğu belirtildi. Ayrıca Yugoslav Federal Ordusu'nun derhâl Bosna'dan geri çekilmesi talep edildi. Sırp milis güçlerinin de dağıtılması gerekiyordu. Bu ortak bildiriye dikkat çeken unsur ise Birleşmiş Milletler'in Bosna'daki anlaşmazlık konusundaki tavrının desteklendiği ifadesiydi.

İstanbul, Yakın Doğu'daki çatışmalarda taraflara arabuluculuk faaliyetlerine de sahne oldu. 1990'ların sonunda Gürcistan yönetimi ile bu ülkeden bağımsızlık ilan eden Abhazya arasındaki sorunun çözümü için Türkiye, İstanbul'da uluslararası bir konferans toplanması için girişimlerde bulundu. 2000'li yılların başında bu sefer Irak'ta sorun patlak verince Türkiye yine İstanbul'da uluslararası bir konferans toplanmasını teklif etti. Türkiye, Irak krizinin barışçı yollarla çözülmesi taraftarıydı. Irak'ı, Birleşmiş Milletler'in kararlarına saygı duymaya davet etti. Eğer Irak bu kararlara uymazsa ve bu ülkeye karşı askerî operasyon söz konusu olacaksa, Türkiye bunun için BM Güvenlik Konseyi'ne ihtiyaç

olduğunu söyledi. Bu bağlamda, 2003 yılının Ocak ayında dönemin Başbakanı Abdullah Gül, Mısır, Suudi Arabistan, Ürdün, Suriye ve İran'ı kapsayan bir Orta Doğu turuna çıktı. Daha sonra bu ülkelerin dışişleri bakanları İstanbul'da toplandılar. Ancak bu toplantıdan herhangi bir karar çıkmadı.

İstanbul'da düzenlenen belki de en önemli ve ses getiren uluslararası toplantı NATO'nun 2004 yılındaki zirvesiydi. NATO'nun bu on yedinci zirvesi 28-29 Haziran tarihlerinde toplandı. Bu zirvenin, NATO Sovyet tehdidine karşı oluşturulmuş bir örgüt olma hüviyetinden NATO bölgesi dışındaki güvenlik meselelerine de cevap verebilecek bir yapıya dönüşmesi sürecinde önemli bir adım hükmünde olduğu değerlendirilmektedir. Zirve sırasında İstanbul'da yoğun güvenlik önlemleri alındı. Zira dünyanın çeşitli yerlerinden toplantıyı protesto etmek için birçok insan İstanbul'a akın etti. İstanbul, NATO zirvesi ve protestolar yüzünden yine dünya basınının manşetlerinde yer aldı.

Sonuç

İstanbul, XX. yüzyılın başlarından itibaren artık bir devletin başkenti değildi. Buna rağmen hem Türk diplomasisinden hem de genel olarak dünya siyasetinden uzak kalmadı. Ankara'nın inşası sürecinde İstanbul bir süre daha Türk diplomasisinin merkezi olarak kaldı. İkili ve çok taraflı görüşmeler İstanbul'da yapıldı. Yabancı devlet adamları Türkiye'yi ziyaretlerinde daha çok İstanbul'u kendilerine merkez aldılar. Daha sonra Ankara öne çıktı ve uzunca bir süre Türk diplomasisi yeni başkentten idare edildi. Ancak özellikle Soğuk Savaş'ın bitmesinden sonra Türk dış politikasının çok boyutlu bir hâle gelmesiyle İstanbul yine sahne almaya başladı. Ancak bu sefer "dünyanın arzuladığı bir şehir" değil, dünyayı arzulayan bir şehir olarak...

KAYNAKLAR

- Ahmad, Feroz, "The Historical Background of Turkey's Foreign Policy", *The Future of Turkish Foreign Policy*, ed. L. G. Martin ve D. Keridis, Cambridge 2004, s. 9-36.
- Alexandris, Alexis, "The Expulsion of Constantine IV: The Ecumenical Patriarchate and Greek-Turkish Relations, 1924-1925", *Balkan Studies*, 1981, sy. 22, s. 337.
- Anastasiadou, Ifigenia, *O Venizelos kai to Ellinoturkiko Symfono Filias tou 1930*, Athina 1982.
- Aydın, Mustafa, "Between Euphoria and Realpolitik: Turkish Policy toward Central Asia and the Caucasus", *Turkey's Foreign Policy in the Twenty-First Century: A Changing Role in World Politics*, ed. Tareq Y.

Ismael ve Mustafa Aydın, Aldershot 2003, s. 139-156.

Crampton, Richard, *Eastern Europe in the Twentieth Century*, London 1994.

Çelik, Yasemin, *Contemporary Turkish Foreign Policy*, Westport 1999.

Bal, İdris, “Turkey-USA Relations and Impacts of 2003 Iraq War”, *Turkish Foreign Policy in Post Cold War Era*, ed. İdris Bal, Florida 2004, s. 119-152.

Erhan, Çağrı, “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980*, haz. Baskın Oran, İstanbul 2001, s. 689-690.

Fırat, Melek, “Yunanistan’la İlişkiler”, *Türk Dış Politikası, Cilt I: 1919-1980*, haz. Baskın Oran, İstanbul 2001, s. 102-106.

Fırat, Melek ve Ömer Kürkçüoğlu, “Orta Doğu’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980*, haz. Baskın Oran, İstanbul 2001.

Grew, J. C., *Turbulent Era: A Diplomatic Record of Forty Years, 1904-1945*, London 1953.

Hale, William, *Turkish Foreign Policy 1774-2000*, Oxon 2013.

Hill, Fiona, “Caspian Conundrum: Pipelines and Energy Networks”, *The Future of Turkish Foreign Policy*, ed. Lenore G. Martin ve Dimitris Keridis, Cambridge 2004, s. 211.

Ladas, Stephen, *The Exchange of Minorities: Bulgaria, Greece and Turkey*, New York 1932.

Macar, Elçin, *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi*, İstanbul 2003.

Macartney, C.A. ve V.M. Boulter, *Survey of International Affairs: 1925*, Oxford 1928, c. 2.

Psomiades, Harry, “The Ecumenical Patriarchate Under the Turkish Republic: The First Ten Years”, *Balkan Studies*, 1961, sy. 2, s. 47-70.

Robins, Philip, *Suits and Uniforms: Turkish Foreign Policy Since the Cold War*, Seattle 2003.

Türkiye Dış Politikasında 50. Yıl: Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paketi: 1923-1934, Ankara 1974 (T.C. Dışişleri Bakanlığı).

Uslu, Nasuh, *Turkish Foreign Policy in the Post-Cold War Period*, Hauppauge 2004.

Uzgel, İlhan ve Ömer Kürkçüoğlu, “Batı Avrupa’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası Cilt I: 1919-1980*, haz. Baskın Oran, İstanbul 2001, s. 269-271.